

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

**С. І. КУДЛАЙ
А. Ф. ОСТРОМУХОВА**

Науково-дослідний центр “Волиньагропромпродуктивність”

Досліджено сучасний стан, проблеми функціонування та ефективного розвитку фермерських господарств у Волинській області.

Постановка проблеми. Одним з важливих завдань реформування економіки України є трансформація аграрного сектору, де необхідно вирішити комплекс економічних, соціальних, майнових і земельних проблем. За час проведення реформ в Україні було апробовано кілька підходів до реструктуризації сільськогосподарських підприємств.

Як довела практика, одним із перспективних напрямів створення конкурентно-ринкового середовища є розвиток малого підприємництва, найбільш вагомою складовою якого в сільському господарстві є фермерські господарства.

У ринковій економіці фермерство виступає рушійною силою аграрного сектору, становить основу дрібнотоварного виробництва, визначає темпи економічного розвитку та структуру валового продукту АПК, забезпечує насичення ринку продовольчими товарами, сприяє розвитку конкуренції, створює додаткові робочі місця та формує новий соціальний прошарок підприємців-власників. По – іншому, майбутнє аграрного сектору і продовольче забезпечення регіону великою мірою залежатимуть від розвитку цієї категорії господарств.

Незважаючи на те, що фермерські господарства в регіоні активно розвиваються вже протягом двох десятиріч, їх внутрішні можливості розкриті ще далеко не повністю. Також потребують дослідження проблеми, що стримують розвиток фермерства у Волинській області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку фермерства в Україні є предметом постійного дослідження економічної науки. Вивченню питань становлення, функціонування та ефективного розвитку фермерських господарств у процесі ринкових перетворень як однієї із форм господарювання присвячені наукові праці Б. В. Душина, М. Ф. Кропивко, П. М. Макаренка, Л. Ю. Мельника, П. Т. Саблука та інших вчених.

Сьогодні цілком очевидно, що успіх ринкових перетворень в аграрному секторі великою мірою визначається тим, як вдається реалізувати потенціал фермерських господарств.

Волинська область має широкі можливості для розвитку фермерства. З метою виявлення тенденції становлення та розвитку селянських фермерських господарств, здійснення економічної оцінки їх виробничої діяльності та встановлення стратегічних шляхів подолання негативних факторів впливу і було проведено це дослідження.

Мета дослідження – розглянути сучасний стан розвитку фермерства у Волинській області, визначити його вплив на збільшення обсягів сільськогосподарської продукції, виявити проблеми що існують у згаданих формуваннях та намітити основні напрями розвитку і подолання негативних факторів впливу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз організаційно-правових форм господарювання в країнах ринкової економіки показує, що світове сільське господарство трималося і тримається, як правило, на сімейних фермерських господарствах [1]. Господарство фермерського типу – це одна з найбільш перспективних і ефективних форм господарю-

вання, з високою агрокультурою, належним рівнем організації виробництва, бережливим відношенням до землі та інших матеріальних цінностей.

Перші новостворені фермерські господарства і приватні підприємства області мали певні переваги порівняно з колективними сільськогосподарськими підприємствами і створеними пізніше на їх базі різними агроформуваннями [2]. Вони швидше опанували ринкові принципи господарювання, адже фермери особисто зацікавлені у високих результатах господарської діяльності та безпосередньо несуть за неї економічну відповідальність.

У Волинській області наявні всі умови для розвитку фермерства. В період 2000–2012 рр. спостерігаються позитивні зміни щодо кількості та площі земель фермерських господарств у регіоні (табл.1).

Таблиця 1
Динаміка розвитку фермерських господарств у Волинській області
(на кінець року)

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Кількість зареєстрованих фермерських господарств, од.	528	754	702	719	724
Площа с.-г. угідь, га	11325	28404	40972	39731	45100
У т.ч. ріллі	10248	25383	37371	37072	42200
Припадає в середньому на одне господарство с.-г. угідь, га	21,4	37,7	58,4	55,3	62,2
У т.ч. ріллі	19,4	33,7	53,2	51,6	58,4
Частка фермерських господарств у загальній площі с.-г. угідь області, %	1,1	2,7	3,9	3,8	4,3

Так, починаючи з 2000 р. кількість фермерських господарств у Волинській області стабільно зростає. Це стало результатом того, що з реорганізацією КСП фермери одержали можливість орендувати земельні і майнові паї колишніх членів колективних підприємств. Спрощуючи процес розширення земельних ділянок, орендні відносини забезпечують умови для гнучкого регулювання розмірів землекористування, організаційної структури, підйому та ефективного розвитку виробництва. Тому не дивно, що кількість орендованих земель фермерськими господарствами щороку збільшується. З іншого боку, орендні відносини дещо гальмують розвиток та ефективне функціонування фермерства. Адже фермер досить часто змушений брати невеликі клаптики землі у багатьох орендодавців для того, щоб сформувати земельний масив, на якому можна було б ефективно господарювати. Тому він не може будувати перспективних планів на тривалий період, оскільки немає впевненості, що орендодавець не захоче повернути свій пай.

До досягнень фермерства можна віднести факт щорічного зростання площі сільськогосподарських угідь як у цілому, так і з розрахунку на одне господарство. У 2012 році за 724 фермерськими господарствами області було закріплено 45,1 тис. га сільськогосподарських угідь, зокрема 42,2 тис. га ріллі. З розрахунку на одне фермерське господарство припадало в середньому близько 62,2 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 58,4 га ріллі. Найбільша кількість фермерських господарств зареєстрована в Горохівському (16% від загальної кількості), Ковельському (14%), Володимир-Волинському (12%) і Луцькому (10%) районах області.

У період 2000-2012 рр. площі земельних ділянок та сільськогосподарських угідь, які знаходяться у власності та користуванні фермерських господарств області, збільшилися майже в чотири рази. Найбільші земельні площі (понад 2800-1000 га)

обробляють господарства “Аміла” та “Перлина Турії” Турійського, “Волиньагрохолдинг” Луцького, “Євгена Шелепіни” Володимир Волинського, “Фасти” Ковельського районів.

Однак більшість фермерських господарств за показником – розміри землекористування, є дрібними й малими формами господарювання. В структурі фермерських господарств 77% припадає на господарства, що мають до 50 га. Переваги вузько-спеціалізованих (з однією культурою) та малогалузевих (із двома – чотирма культурами) фермерських господарств полягають у тому, що в них створюються сприятливі умови для ефективного використання праці, машин, обладнання, капітальних вкладень та оборотних засобів; у фермера є можливість зосередити свій час та здібності на вирощуванні невеликої кількості культур та тим самим вдосконалюватися.

У структурі сільськогосподарських угідь фермерських господарств області переважає рілля, яка становить 89-93% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Крім того, цьому виду господарств належить незначний відсоток сіножатей – близько 3% та значно менше багаторічних насаджень – 0,25%.

Збільшення кількості фермерських господарств підвищує їх соціальну ефективність, адже ці господарства забезпечують роботою не тільки членів своєї сім'ї, а й виступають роботодавцями для сільського населення. У фермерських господарствах області сьогодні працює близько 1,9 тис. осіб, в загальній чисельності працюючих частка найманих працівників становить 66 %.

Вклад цієї категорії господарств у виробництво сільськогосподарської продукції області постійно зростає. Фермерські господарства виступають ефективними одиницями АПК, оскільки забезпечують валової продукції на 258,8 тис.грн, що становить 4,2 % від виробництва валової продукції всіх категорій сільськогосподарських товаровиробників регіону. В структурі валової продукції 77,4⁰ припадає на продукцію рослинництва, 22,6% – продукцію тваринництва.

Більшість фермерських господарств спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, де фермер дбайливо, по-господарськи ставиться до використання землі. У 2012 році фермерськими господарствами Волині було вироблено 82,9 тис. тонн зернових та зернобобових культур, або 1,6% від валового збору зерна в усіх фермерських господарствах України; 104,6 тис. т цукрових буряків (8,5%); 9,4 тис. т картоплі (3,7%); 12,4 тис. т овочів (3,6%) [3]. Урожайність зернових культур у фермерських господарствах області досягла рівня 33,9 ц/га, цукрових буряків – 348,2 ц/га. Середня урожайності картоплі становить 171,6 ц/га, овочів – 223,8 ц/га (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка виробництва продукції рослинництва фермерськими господарствами Волинської області

(валовий збір, тис.т)

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011р.	2012 р.
Зернові культури	8,5	41,1	43,0	54,3	82,9
До загального обсягу в області,%	1,7	6,1	7,4	7,3	9,5
Цукрові буряки (фабричні)	12,3	35,2	60,0	96,1	104,6
До загального обсягу в області,%	2,5	4,9	14,7	15,1	16,0
Картопля	3,8	2,8	7,4	9,5	9,4
До загального обсягу в області,%	0,3	0,3	0,7	0,8	0,8
Овочі	1,7	3,4	8,1	13,1	12,4
До загального обсягу в області,%	1,5	1,6	3,3	4,7	4,4

Як показує аналіз наведених показників, з року в рік спостерігається тенденція до нарощення як обсягів виробництва у фермерських господарствах, так і до збільшення їх

питомої ваги в структурі виробництва сільськогосподарської продукції усіх сільськогосподарських виробників області.

Незважаючи на те, що тваринницька галузь (м'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво) забезпечує грошові надходження впродовж року, багато фермерських господарств області або зовсім не займаються тваринництвом або займаються ним на неналежному рівні. Це зумовлено високою капітало- та трудомісткістю тваринництва, браком коштів для будівництва приміщень, тощо.

Сьогодні на тваринницьких фермах фермерських господарств області утримується майже 3% великої рогатої худоби регіону, в тому числі 2,1% – корів, 7% – свиней та 3% – овець. Поголів'я птиці в цих господарствах з року в рік зменшується і становить трохи більше однієї тисячі голів.

Незважаючи на труднощі, вклад цієї категорії господарств у виробництво тваринницької продукції з кожним роком збільшується. (табл.3).

Таблиця 3

Динаміка виробництва продукції тваринництва фермерськими господарствами Волинської області

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
М'ясо (у забійній вазі), т	92	503	2714	2795	1845
До загального обсягу в області,%	0,2	0,9	2,9	3,0	1,5
Молоко, т	956	3781	5091	5852	6960
До загального обсягу в області,%	0,2	0,7	1,1	1,3	1,5
Яйця, тис.шт.	220	106	303	141	33
До загального обсягу в області,%	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Вовна, ц	1	9	5	5	8
До загального обсягу в області,%	0,3	4,3	2,5	2,9	4,4
Мед, ц	1	10	17	17	19
До загального обсягу в області,%	1,1	0,7	0,9	0,9	0,9

Так, у 2012 році фермерські господарства Волині виробили 1,5% від загальнообласного обсягу м'яса (у забійній вазі), 1,5 – молока, 0,1 – яєць, 4,4% – вовни. Протягом останніх трьох років показник виробництва молока збільшився на 36,7%, вовни – на 60%, меду – на 11,8%. Протягом 2010-2012 років згадана категорія господарств скоротила виробництво м'яса (у забійній вазі) та яєць.

Отже, якщо виходити зі стану основних економічних показників діяльності фермерських господарств за період 2000-2012 років, які характеризують динаміку їх кількості, площ сільськогосподарських угідь та ріллі, чисельності працюючих, показників виробництва продукції рослинництва та тваринництва, то можна вважати, що в області відбулося становлення фермерського сектору і має місце певний його розвиток. Подальший розвиток функціонуючих фермерських господарств, зрозуміло, визначається їхньою конкурентоспроможністю. А вона у свою чергу прибутковістю господарювання. В сучасних умовах основною проблемою розвитку виробництва сільськогосподарського

підприємства будь-якої форми власності, в тому числі й фермерських господарств, є підвищення його ефективності (табл.4).

За показниками, останніми роками у фермерських господарствах Волинської області виробництво основних видів рослинницької та тваринницької продукції було рентабельним. Проаналізувавши дані статистичної звітності, слід зазначити, що найбільш рентабельним у 2011 році було виробництво зерна та молока.

Таблиця 4

Ефективність виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах Волинської області

Показник	2011 рік			2012 рік		
	собівартість 1ц, грн	середня ціна реалізації 1ц, грн	рівень рентабельності, %	собівартість 1ц, грн	середня ціна реалізації 1ц, грн	рівень рентабельності, %
Зернові культури	122,5	145,6	18,9	117,0	150,5	28,6
Цукрові буряки	35,0	36,7	4,9	25,7	35,4	37,9
Картопля	112,8	122,2	8,3	77,5	74,9	-3,4
Овочі	104,8	119,7	14,3	92,4	95,0	2,9
Худоба та птиця на м'ясо	1365,2	1422,3	4,2	1813,1	1414,3	-22,0
Молоко	233,2	295,0	26,5	206,4	232,7	12,8

Отже, у 2011-2012 роках сектор фермерських господарств Волині в цілому був прибутковим, рівень рентабельності як сільськогосподарської діяльності, так і виробництва сільськогосподарської продукції становив близько 20%. Від продажу сільськогосподарської продукції у 2012 році фермери отримали 35,8 млн грн прибутку. Але для нормального відтворення рівень рентабельності сільськогосподарської продукції має становити як мінімум 40%, а обсяги чистого прибутку, як і рівень рентабельності фермерських господарств, відповідати потребам відтворення виробництва.

Дослідженням встановлено, що формування рівня рентабельності сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах Волинської області обернено залежить від їх собівартості, прямо – від реалізаційної ціни. В умовах жорсткої конкуренції, під загрозою реалізувати товар за цінами нижчими за їх собівартість та зазнати економічного банкрутства, товаровиробники не тільки намагаються діяти за ринковими принципами, а й знижувати витрати, поліпшувати якість, що є головним засобом у конкурентній боротьбі.

Проте в сучасних умовах, на наш погляд, вирішального значення набуває технічна оснащеність фермерських господарств, яка сьогодні ще є недостатньою. У 2012 році з розрахунку на 10 фермерських господарств області припадало три зернозбиральних комбайни та вісім тракторів. Навантаження на один трактор становило 66 га ріллі, на один зернозбиральний комбайн – 97 га посіву зернових. До того ж, сільськогосподарська техніка фермерських господарств зношена, середній термін її використання становить 15-17 років. Достатньо лише порівняти 43,6 тис. грн одержаного прибутку з розрахунку на одне фермерське господарство з потребами нормального відтворення й розширення виробництва, і стане зрозумілим, що здійснити це нереально. За таку суму не можна купити й один трактор чи комбайн.

Як свідчить аналіз діяльності, для розвитку фермерства необхідна кооперація. Основне призначення фермерського кооперативу – надання послуг його членам. У перспективі фермери можуть організувати кооперативи з виробництва, зберігання, переробки чи реалізації сільськогосподарської продукції. Такого роду кооперативи будуть

мати важливе значення в матеріальному забезпеченні фермерських господарств, наприклад, організація кооперативів з технічного обслуговування. Окрім цього необхідно, щоб уряд забезпечив максимальне сприяння фермерському руху на селі шляхом надання матеріально-фінансової підтримки таким господарствам як одній із форм господарювання в аграрному секторі.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що сформований у Волинській області фермерський сектор функціонує і вже дає позитивні результати своєї роботи. Однак частка цих господарств у виробництві валової продукції сільського господарства поки що незначна. Рівень рентабельності їх виробництва невисокий, багато господарств збиткові. Це пов'язане з рядом об'єктивних чинників, таких як несприятливі погодні умови, відсутність стартового капіталу при створенні господарств, неможливість придбання нової сучасної техніки та ін. Однак багато в чому відіграє роль і суб'єктивний фактор. А саме – фермерські господарства в області розвиваються стихійно, відсутня науково обґрунтована система їх розвитку.

До проблем, які перешкоджають та гальмують розвиток фермерських господарств відносяться також і нерегульованість ринку збуту продукції аграрного сектору, несвоєчасні розрахунки заготівельних організацій, недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств та ін.

Проте фермерські господарства мають ряд переваг над іншими формами сільськогосподарських підприємств, оскільки стимулюють працівників до високопродуктивної праці, сприяють господарському ставленню до землі, несуть відповідальність за результати своєї діяльності, швидко й гнучко реагують на потреби ринку.

У подальшому розвитку фермерства потрібно приділити особливу увагу, дати можливість проявити себе в ринковій економіці за належних конкурентних механізмів між різними економічними укладами. Звичайно, фермерам необхідна значна підтримка держави, в першу чергу законодавча і правозахисна. Не менш важливими заходами у напрямі розвитку є агропромислова інтеграція, формування фондів підтримки і стабілізації, створення системи дотацій та інвестиційна підтримка.

Список літератури

1. Молдаван Л. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації / Л. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – №1, – С.13-17.
2. Макаренко Ю.П. Перспективи розвитку фермерства в Україні /Ю.П.Макаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/.../29.pdf>.
3. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2012 рік – К.,2013. – 102 с.

Проблемы и перспективы развития фермерства в Волынской области

С.И. Кудлай

А.Ф. Остромухова

*Научно-исследовательский центр
“Волыньагропромпродуктивность”*

Исследовано современное состояние, проблемы функционирования и эффективного развития фермерских хозяйств в Волынской области.

Problems and prospects of farming in the Volyn region

S.I. Kudlay

A. Ostromukhova

*Scientific – research center
“Volynagroproductivist”*

The modern state, problems and effective functioning of farms in the Volyn region.